

مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران
معاونت مطالعات و برنامه‌ریزی مدیریت، امور اجتماعی و اقتصادی
مدیریت مطالعات و برنامه‌ریزی امور اجتماعی و فرهنگی

وضعیت مسکن و کیفیت سکونت زنان سرپرست خانوار با تاکید بر مناطق ۲۲ گانه شهر تهران

دانش شهر ۱۰۳ - بهار ۱۳۹۱

تهیه‌کنندگان: روح‌الله فلاحتی گیلان، کامبیز مصطفی‌پور

ناظر علمی: دکتر عبدالحسین کلانتری

امور اجرایی: مصطفی رئوفی

گرافیک و صفحه‌آرایی: روابط عمومی (سیدمهرداد محمدی، یعقوب قاسمی، اکرم رحیمی)

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، پل رومی، خیابان شهید اکبری، نبش خیابان شهید آقابزرگی، ۳۲، کدپستی ۱۹۶۴۶۳۵۶۱۱

تلفن: ۳-۲۲۳۹۲۰۸۰ <http://rpc.tehran.ir>

حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران است و استفاده از مطالب آن صرفاً با ذکر مأخذ بلامانع می‌باشد. ضمناً متن (WORD, PDF) بر روی سایت فوق قابل دریافت است.

سخن تخت

انديشمند گرامی

باسلام

مدیریت بهینه، حفظ پویایی و ارتقاء نوآوری هر سازمان نیازمند تجزیه و تحلیل صحیح محیط، انتخاب بهترین اهداف و راهبردها، ارتقاء توانمندی های سازمان و اقدام مؤثر در جهت تأمین هدف های تدوین شده است.

بی شک دستیابی به این مهم، فارغ از مطالعه، پژوهش و تدبر و تحقیق در امور امکان پذیر نمی باشد. مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران با توجه به فلسفه وجودی و ظرفیت ها و توانمندی های خود به مدیریت فرآیندهای پژوهشی و انجام مطالعه و پژوهش در خصوص مسائل مدیریت شهری می پردازد، تا انجام فرآیندهای پیش گفته را برای مدیران، صاحب نظران و پژوهشگران حوزه مدیریت شهری تسهیل نماید. بنابراین با توجه به اهمیت موضوع این مرکز، تحریر و نشر گزارش های موضوعی و نتایج حاصل از مطالعات تخصصی را وظیفه خود دانسته و بر این باور است که به واسطه چنین اقدامات و گزارش هایی، زمینه دستیابی به توسعه پایدار شهری در سایه مدیریت یکپارچه ممکن می شود. امید است با بهره مندی از نظرات ارزشمند جنابعالی، در ارائه مؤثرترین آثار، گام برداریم.

محمود عسکری آزاد

رئیس مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران

چکیده

مسکن یکی از نیازهای ضروری انسان‌ها است که علاوه بر دارایی اقتصادی، عاملی برای امنیت، آرامش، ثبات و رفاه خانوار و جامعه تلقی می‌شود. تحقیقات نشان می‌دهد که فقدان مسکن مناسب با افزایش میزان بزه‌کاری، انحرافات اجتماعی و از هم‌گسیختگی اجتماعی ارتباط زیادی دارد و عاملی بازدارنده در رشد و اعتلای اجتماعی، فرهنگی و روانی جامعه محسوب می‌شود. بر این اساس یکی از سیاست‌های مهم دولت‌ها و برنامه‌ریزان، فراهم کردن و تسهیل زمینه‌های دسترسی خانوارها به مسکن و خدمات آن است. این مهم برای اقشار آسیب‌پذیرتر جامعه همانند زنان سرپرست خانوار از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد.

براساس سرشماری سال ۱۳۸۵، میزان سهم زنان در سرپرستی خانواده‌ها در کل کشور، به ۹/۴ درصد رسیده است، که این میزان در سال ۱۳۷۵، ۸/۴ درصد بوده و طی یک دهه از رشد یک درصدی برخوردار بوده است. در شهر تهران نیز چنین روندی قابل مشاهده است. در این گزارش تلاش شده است براساس داده‌های سرشماری ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵، وضعیت مسکن و کیفیت سکونت زنان سرپرست خانوار به تفکیک مناطق ۲۲ گانه مورد بررسی قرار گیرد.

یافته‌های آماری نشان می‌دهد، بیش از ۹۵ درصد مسکن زنان سرپرست خانوار دارای زیرساخت‌های اولیه مناسب از قبیل آب‌رسانی، گاز لوله‌کشی، دفع زباله و فاضلاب، تلفن و غیره می‌باشند. با این حال از نمونه ۵۲۸۴۷ زن سرپرست خانوار شهر تهران، ۳۲۸۸ خانوار زن سرپرست خانوار فاقد تلفن ثابت، ۱۴۳۵ خانوار فاقد آب لوله‌کشی، ۶۵۴ خانوار فاقد گاز لوله‌کشی، ۱۹۶ خانوار فاقد آشپزخانه و ۲۴۰۶ خانوار فاقد حمام می‌باشند. همچنین درخصوص امنیت مالکیت در حدود ۳۰ درصد زنان خانوار (۱۵۷۷۶ خانوار) مستاجر می‌باشند. به علاوه ۰.۸ درصد (۴۲۱ خانوار) مسکن مورد استفاده زنان سرپرست خانوار از لحاظ دوام سازه‌ای در وضعیت بحرانی قرار دارد و این مشکل برای زنان سرپرست خانوار بدون درآمد و بی‌همسر بر اثر فوت و خیم‌تر است. این امر نشان از آسیب‌پذیری این گروه از زنان سرپرست خانوار در مقابل این مشکل می‌باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹	مقدمه و طرح مسأله
۱۰	مفاهیم و نظریه‌ها
۱۲	یافته‌ها و تحلیل موضوع
۱۳	ویژگی‌های جمعیت‌شناختی
۱۴	امنیت مالکیت
۱۷	وضعیت تأهل و مالکیت مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران
۱۷	سن طبقه‌بندی شده و مالکیت مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران
۱۸	توزیع درآمد و مالکیت مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران
۱۹	زیرساخت‌های اولیه
۲۱	پایداری و دوام سازه‌ای (وضعیت کیفیت ابنیه مساکن زنان سرپرست خانوار)
۲۳	جمع‌بندی و پیشنهادات
۲۴	منابع

مقدمه و طرح مسأله

مسکن یکی از نیازهای ضروری انسان‌ها است. مسکن علاوه بر دارایی اقتصادی، عاملی برای امنیت، آرامش، ثبات و رفاه خانوار و جامعه تلقی می‌شود و شوک‌ها و تکان‌های پیش‌بینی نشده جامعه بر زندگی فردی و اجتماعی را کاهش می‌دهد. «مسکن یک مکان فیزیکی است و به عنوان سرپناه نیاز اولیه و اساسی خانوار به حساب می‌آید. در این سرپناه برخی از نیازهای اولیه خانواده یا فرد مانند خوراک، استراحت و حفاظت در برابر شرایط جوی تأمین می‌شود» (اهری و دیگران، ۱۳۶۷: ۷). همچنین تحقیقات نشان می‌دهد که فقدان مسکن مناسب با افزایش میزان بزه‌کاری، طلاق و از هم گسیختگی اجتماعی ارتباط زیادی دارد و عاملی بازدارنده در رشد و اعتلای اجتماعی، فرهنگی و روانی محسوب می‌شود. نداشتن مسکن همچنین باعث پیدایش ناهنجاری‌های اجتماعی دیگری از قبیل خیابان‌خوابی، زاغه‌نشینی و معضلات حادثتری مانند تکدی‌گری می‌شود (نیاززانی، ۱۳۷۳: ۶۴۱). بر این اساس یکی از سیاست‌های مهم دولت‌ها و برنامه‌ریزان، فراهم کردن و تسهیل زمینه‌های دسترسی خانوارها به مسکن و خدمات آن است که مبتنی بر آن، در قوانین و برنامه‌های کلان نظام جمهوری اسلامی ایران بر این مهم تاکید شده است. اصل سی و یکم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: داشتن مسکن متناسب با نیاز، حق هر فرد و خانواده ایرانی دانسته است. دولت موظف است با رعایت اولویت برای آن‌ها که نیازمندترند به خصوص روستائینان و کارگران زمینه اجرای این اصل را فراهم کند. ضمناً در قانون برنامه اول، دوم، سوم، چهارم و پنجم توسعه بر داشتن مسکن مناسب برای خانواده‌های ایرانی تاکید شده است. نکته مهم این است که فراهم نمودن مسکن، مبتنی بر اولویت خانواده‌های نیازمند است.

مطالعات نشان می‌دهد که زنان سرپرست خانوار بیش از سایر گروه‌ها در معرض تبعیض و پیش‌داوری و فقر هستند (قاسمی، ۱۳۸۸: ۳۶۷). شرایط نامطلوب سکونت‌گاهی زنان سرپرست خانوار ساکن در شهرها، عمدتاً از فقر است، در اغلب تحقیقات مربوط به مسائل توسعه در دو دهه اخیر، زنان سرپرست خانوار به عنوان فقیرترین افراد معرفی شده‌اند (بولاک^۱، ۱۹۹۴: ۱۶). زیرا زنان، [اغلب] از قابلیت‌ها و امکانات لازم برای توانمندی و کاهش فقر برخوردار نیستند. زنان به لحاظ محدودیت مالکیت بر منابع و سطح پایین آموزش و عدم برخورداری از مهارت‌های فنی و حرفه‌ای و محدودیت تحرک اجتماعی و اقتصادی که متاثر از عوامل فرهنگی و حقوقی است، برای از بین بردن فقر با مشکل مواجه هستند (شادی طلب و دیگران، ۱۳۸۴: ۸۷). بر طبق داده‌های مرکز آمار ایران و براساس سرشماری سال ۱۳۸۵، میزان سهم زنان در

سرپرستی خانواده‌ها، به ۹.۴ درصد رسیده است، که این میزان در سال ۱۳۷۵، ۸.۴ درصد بوده و طی یک دهه از رشد یک درصدی برخوردار بوده است. بنابراین، سالانه در حدود ۶۰ هزار زن در کشور بی‌سرپرست شده‌اند (نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵). در شهر تهران نیز چنین روندی قابل مشاهده است. چنانچه در سال ۱۳۸۵ در خانوارهای شهر تهران ۱۱.۳۷ سرپرست‌های خانوار در شهر زن بوده‌اند در حالی که این رقم برای یک دهه قبل یعنی سال ۱۳۷۵ معادل ۹.۲۹ بوده است. با توجه به آنکه در سال‌های اخیر با روند رو به رشد شمار زنان سرپرست خانوار مواجه بوده‌ایم (که یکی از مهم‌ترین دلایل آن افزایش آمار طلاق بوده است) نگاه ویژه به مسائل و مشکلات آن‌ها امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر بوده است و تدریجاً مداخلات اجتماعی را ایجاب کرده است.

مفاهیم و نظریه‌ها

زنان سرپرست خانوار: سرپرست خانوار، عضوی از خانوار است که اعضای خانوار وی را به این عنوان معرفی می‌کنند و در صورتی که اعضای خانواده قادر به تعیین سرپرست خانوار نباشند، مسن‌ترین عضو خانوار به عنوان سرپرست خانوار تلقی می‌شود (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵). در تعریفی دیگر از مرکز آمار ایران زنان سرپرست خانوار به کسانی گفته می‌شود که بدون حضور و یا حمایت یک مرد، سرپرستی خانوار را برعهده می‌گیرند و مسئولیت اداره‌ی اقتصادی خانواده و تصمیم‌گیری‌های عمده را بر عهده دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۹: ۲). در تعریفی دیگر، زنان سرپرست خانواده، زنانی هستند که بدون حضور منظم یا حمایت یک مرد بزرگسال، سرپرستی خانواده را به عهده دارند (بوونیک و همکاران، ۱۹۷۸). در این گزارش تعریفی که مرکز آمار ایران (۱۳۸۵) از سرپرست خانوار نموده است مورد توجه است. اگر چه این تعریف نارسا موجب کم‌شماری (زنان سرپرست خانوار) می‌شود. برای مثال، زنان سرپرست خانواری که با شوهران خود زندگی می‌کنند و بار و مشقت‌های زندگی را به تنهایی به دوش می‌کشند، عملاً از دایره این تعریف بیرون گذاشته می‌شوند.

اما با تمام کاستی‌ها، این تعریف معیاری برای تحلیل این گزارش است. چه آنکه داده‌های موجود بر این مبنا تدارک دیده شده‌اند.

مسکن: مسکن یک مکان فیزیکی است و به عنوان سرپناه نیاز اولیه و اساسی خانوار به حساب می‌آید. در این سرپناه برخی از نیازهای اولیه‌ی خانواده یا فرد مانند خوراک، استراحت و حفاظت در برابر شرایط جوی تأمین می‌شود (اهری و دیگران، ۱۳۶۷: ۷). مسکن علاوه بر مکان فیزیکی، کل محیط مسکونی

را نیز در بر می‌گیرد که شامل کلیه خدمات و تسهیلات ضروری مورد نیاز برای بهزیستن خانواده و طرح‌های اشتغال، آموزش و بهداشت افراد است (مخبر، ۱۳۶۳: ۱۷). اما مسکن مناسب از چه ویژگی‌های برخوردار است. در دومین اجلاس اسکان بشر (استانبول، ۱۹۹۶)، سرپناه مناسب تنها به معنای وجود یک سقف بالای سر هر شخص نیست؛ بلکه مسکن مناسب چنین تعریف شده است: مسکن یا سرپناه مناسب یعنی آسایش مناسب، فضای مناسب، دسترسی فیزیکی و گرمایی مناسب، امنیت مالکیت، پایداری و دوام سازه‌ای، روشنایی، تهویه و سیستم گرمایی مناسب، زیر ساخت‌های اولیه مناسب از قبیل آب‌رسانی، بهداشت و آموزش، دفع زباله، کیفیت مناسب زیست محیطی، عوامل بهداشتی مناسب، مکان مناسب و قابل دسترسی از نظر کار و تسهیلات اولیه است، که همه این موارد باید با توجه به استطاعت مردم تأمین شود (دفتر اقتصاد مسکن، ۱۳۷۵: ۲۰).

اصل سی و یک قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دسترسی به مسکن مناسب را حق هر خانواده ایرانی عنوان داشته است. به علاوه تأمین مسکن مناسب به عنوان یکی از شاخص‌های مهم در رشد و توسعه لحاظ می‌شود که نقش بسیار مهمی را برآوردن نیازهای اساسی انسان را برعهده دارد. مسکن می‌تواند نقش بسیار مهمی از لحاظ اقتصادی، اجتماعی و روانی برای بهزیستی افراد و خانواده‌ها بر عهده داشته باشد (اعتماد، ۱۳۶۹؛ رفیعی، ۱۳۶۸؛ هدایت نژاد، ۱۳۷۵؛ نیازخانی، ۱۳۷۳). به علاوه مسکن نامناسب می‌تواند در رشد جرم و ناهنجاری‌های اجتماعی موثر باشد و یا تراکم مسکونی می‌تواند بر امنیت ساکنین اثرات مثبت و منفی داشته باشد (عینی فر، ۱۳۷۹). البته در این بخش قصد نداریم دیدگاه‌های متفاوت در این حوزه را مورد بررسی قرار دهیم، بلکه می‌توان اهمیت مسکن از ابعاد گوناگون بر زندگی انسان را مورد مطالعه قرار داد. بی‌شک مسکن در وهله اول به عنوان یک نوع سرپناه محسوب می‌گردد که می‌تواند انسان را در برابر شرایط جوی و فشارهای ساختاری بیرونی مصون نگه دارد و به ساکنانش سلامت، آرامش و شادی عرضه کند. در وهله دوم مسکن به مثابه یک نوع دارای و ثروت متجلی است که دارای مفهوم اقتصادی می‌باشد (اعتماد، ۱۳۶۹) و همچنین مسکن در ثبات اقتصادی و بهزیستن خانواده نقش اساسی دارد، زیرا فقر و عدم تأمین اقتصادی از عوامل عمده بی‌ثباتی اجتماعی است (رفیعی، ۱۳۶۸). سوم مسکن مناسب می‌تواند محلی برای تجدید قوا و آرامش اعصاب باشد و انسان را از جنبه روانی آماده فعالیت کند (نیاز خانی، ۱۳۷۳). چهارم، یکی از کارکردهای اصلی مسکن، فراهم آوردن شرایط مطلوب برای خانواده به منظور تحقق فعالیت‌های خانوادگی است که یکی از پیامدهای مثبت این امر ثبات و همبستگی خانوادگی است (هدایت نژاد، ۱۳۷۵). به علاوه عدم دسترسی به مسکن مناسب با افزایش میزان بزه‌کاری، طلاق و از

هم‌گسختگی اجتماعی ارتباط زیادی دارد و یک عامل بازدارنده در رشد و اعتلای اجتماعی و فرهنگی محسوب می‌گردد. نداشتن مسکن همچنین باعث پیدایش پدیده‌های نابهنجار اجتماعی دیگری از قبیل خیابان‌خوابی، زاغه‌نشینی و معضلات حادث‌تری مانند تكدی‌گری می‌شود (نیاز خانی، ۱۳۷۳: ۶۴۱).

یافته‌ها و تحلیل موضوع

روش بررسی در این گزارش «تحلیل ثانویه داده‌های موجود» است. در این گزارش سعی شده مهم‌ترین داده‌هایی که در این زمینه گردآوری شده است، استفاده شود. از جمله مهم‌ترین این تحقیقات، می‌توان به آمار سرشماری سال ۱۳۸۵ اشاره کرد که توسط مرکز آمار ایران گردآوری شده است. هدف این بخش کار بیشتر ترسیم سیمایی توصیفی از ویژگی‌های مسکن با ابعاد جمعیت‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی زنان سرپرست در مناطق بیست و دوگانه شهر تهران است. همان‌طور که دواس (۱۳۷۶) مطرح کرده است، هنگامی که به دست آوردن نمونه‌ای که برای تحلیل مناسب، به حد کافی بزرگ و معرف باشد، به دلایلی نظیر نداشتن پول، وقت یا تجربه کافی دشوار باشد، می‌توان از داده‌هایی استفاده کرد که توسط محققان یا موسسات دیگر گردآوری شده باشد. بنابراین در این گزارش از ۲۰ درصد داده‌های نمونه‌گیری از داده‌های سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ که مبتنی بر داده‌های تفکیک شده شهر تهران (fard, 230) از فایل شهرستان تهران (fard, 231) و اضافه نمودن کدهای تفکیک‌کننده مناطق ۲۲ گانه به آن می‌باشد، استفاده شده است که شامل ۵۳۶۳۰ زن سرپرست خانوار در این مناطق می‌شود. در این گزارش سعی شده است ویژگی‌ها، شرایط و خدمات مسکن زنان سرپرست خانوار (زنانی که بر اثر طلاق، فوت، مفقودالاثر شدن همسر و غیره، سرپرستی خانوار را بر عهده گرفته‌اند)، زنان بد سرپرست (زنانی که دارای همسر هستند اما همسرشان توانایی به عهده گرفتن سرپرستی خانوار را ندارند) و زنان خود سرپرست (زنانی که در سنین بالاتر از ۳۵ سال قرار داشته و هرگز ازدواج نکرده‌اند) بررسی شود و تمامی این گروه‌ها به عنوان زن سرپرست خانوار آورده شده است. سوال اصلی این گزارش این‌گونه طرح شده است؛ کیفیت مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران چگونه است؟ وضع مسکن ارتباط مستقیمی با جمعیت دارد. به همین جهت در مطالعات و آمارگیری‌های جمعیتی مورد بررسی قرار می‌گیرد. همان‌طور که کاظمی‌پور مطرح می‌کند، در کیفیت مسکن سه شاخص مورد ارزیابی قرار می‌گیرد:

۱- مصالح عمده به کار رفته در ساختمان؛ در بررسی‌های مربوط به مسکن، مصالح عمده به کار رفته در ساختمان از مرغوب به نامرغوب و غیرقابل قبول به شرح ذیل طبقه‌بندی می‌شود.

- بتون آرمه؛ سنگ و آهن؛ سنگ و چوب؛ آجر و آهن؛ آجر و چوب؛ چوب؛ چوب و خشت؛ خشت و گل.
- ۲- عمر ساختمان؛ عمر واحدهای مسکونی یعنی تعداد سال‌های پس از احداث بنا که در سرشماری‌ها مورد پرسش قرار می‌گیرد، به سه گروه کمتر از ۵ سال، ۵-۱۰ سال و ۱۰ سال یا بیشتر طبقه‌بندی می‌شود.
- ۳- تسهیلات مسکونی؛ جهت پی‌بردن به کیفیت مسکن، تسهیلات نیز مورد پرسش قرار می‌گیرد که عبارت‌اند از: لوله‌کشی آب، برق، حمام، توالت بهداشتی، تلفن، گاز، وسایل حرارتی و برودتی و ... (کاظمی‌پور، ۱۳۸۳: ۷۱).

- اما در این گزارش شاخص‌های کیفیت مسکن براساس سه گروه زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد:
- ۱- زیر ساخت‌های اولیه: همانند داشتن آب لوله‌کشی، گاز لوله‌کشی، تلفن و غیره.
- ۲- امنیت مالکیت: نوع تصرف واحد مسکونی و همچنین سرانه اتاق برای هر نفر مد نظر می‌باشد.
- ۳- پایداری و دوام سازه‌ای: نوع مصالح به کار رفته (که به سه قسم با دوام، نیمه بادوام و کم دوام) تقسیم شده است و همچنین سال ساخت مسکن نیز مد نظر می‌باشد.

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی

طبق نتایج حاصله از سرشماری سال ۱۳۷۵ در کشورمان، در حدود یک میلیون نفر (۱۰۰۳۷۰۳۲۱) زن، سرپرستی خانوارها را بر عهده داشته‌اند. این تعداد در سال ۱۳۸۵ به یک میلیون و ششصد و چهل و یک هزار نفر رسید که در حدود ۹/۴ درصد خانوارهای ایرانی را بر عهده دارند. یافته‌ها نشان می‌دهد ۶۸.۷ درصد زنان سرپرست خانوار در تهران همسران خود را بر اثر مرگ همسر از دست داده‌اند و ۹.۶ درصد آنان با وجود داشتن همسر، به دلایلی احتمالاً مانند از کارافتادگی همسران سرپرست خانواده هستند. ۱۴.۲ درصد زنانی هستند که به دلیل طلاق و جدایی از همسر، کفالت خانواده را بر عهده دارند و ۷.۴ درصد این زنان هم کسانی هستند که هرگز ازدواج نکرده‌اند و لذا خود کفیل خانوار شناخته می‌شوند. همچنین ۴۴.۵ درصد زنانی که سرپرستی خانوارهای تهرانی را بر عهده دارند، سنی بیش از ۶۰ سال دارند و در واقع در دوران کهولت خود به سر می‌برند (فلاحی و همکاران: ۷).

در بخش بعدی، سعی می‌شود مبتنی بر تعریفی که در دومین اجلاس اسکان بشر (استانبول، ۱۹۹۶)، آمده است؛ مسکن زنان سرپرست خانوار در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران بررسی گردد؛ لذا سه بخش مهم

(زیرساخت‌های اولیه مسکن، امنیت مالکیت و همچنین پایداری و دوام سازه‌ای) وضعیت کیفیت ابنیه مساکن زنان سرپرست خانوار مورد بررسی قرار گرفته است.

امنیت مالکیت

امنیت مالکیت شامل حقوق قانونی مالکان بر مسکن خود است. به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین دغدغه‌ها زنان سرپرست خانوار مربوط به مالکیت مسکن می‌باشد. به همین دلیل این بخش را به صورت تفصیلی مورد بررسی قرار می‌دهیم. نحوه تصرف واحد مسکونی عبارت از این است که ساکن یک واحد مسکونی ممکن است مالک یا مستاجر باشد. «مستاجر» فردی است که واحد مسکونی را از مالک آن اجاره می‌کند. مالک خانه را «موجر» گویند. فردی که بدون هیچ‌گونه حق و مجوزی، واحد مسکونی را اشغال نماید، متصرف عدوانی و عمل او را «تصرف عدوانی» می‌نامند (تقوی، ۱۳۷۸: ۸۸). اشکال مالکیت و تصرف واحد مسکونی در این گزارش عبارت است از: ملکی (عرصه و اعیان) و ملکی (اعیان) با عنوان ملکی مشخص شده است؛ رهن، رهن و اجاره و اجاره با عنوان اجاره‌ای مشخص شده است و مساکن سازمانی، موقوفه؛ مجانی و بلاعوض با عنوان سایر مشخص شده است (کاظمی‌پور، ۱۳۸۳: ۷۳). طبق آمارهای سرشماری سال ۱۳۸۵، در حدود ۶۵ درصد از زنان سرپرست خانوار دارای مسکن ملکی هستند، در حدود ۳۰ درصد استیجاری و در حدود ۵ درصد به طور رایگان و در برابر خدمت زندگی می‌کنند.

همان‌طور که در جدول (۱) مشاهده می‌شود؛ کمترین درصد (۴۸.۳) مالکیت مربوط به زنان سرپرست منطقه ۵ می‌باشد. سپس منطقه ۱۲ با ۵۱ درصد و منطقه ۱۵ با ۶۱.۱ می‌باشد. همچنین بیشترین درصد (۸۲.۳) مالکیت مربوط به منطقه ۶ است. سپس منطقه ۱۷ با ۷۷.۱ درصد و منطقه ۱۶ با ۷۶ درصد مالکیت مسکن را بر عهده دارند.

جدول (۱): نحوه مالکیت زنان سرپرست خانوار به تفکیک مناطق شهر تهران ۱۳۸۹

منطقه	ملکی		اجاره‌ای		سایر	
	فروانی	درصد	فروانی	درصد	فروانی	درصد
۱	۱۷۶۸	۷۲.۷	۵۶۸	۲۳.۳	۹۷	۴
۲	۳۱۷۸	۶۵.۴	۱۴۵۷	۳۰	۲۲۷	۴.۷
۳	۱۸۰۸	۷۵	۴۶۰	۱۹.۱	۱۴۴	۶
۴	۲۸۰۰	۶۳.۷	۱۴۱۹	۳۲.۳	۱۷۷	۴
۵	۲۱۹۷	۴۸.۳	۲۲۵۸	۴۹.۶	۹۵	۲.۱
۶	۱۷۴۰	۸۲.۳	۳۲۶	۱۵.۴	۴۹	۲.۳
۷	۱۹۸۹	۶۳.۷	۹۶۰	۳۰.۷	۱۷۳	۵.۵
۸	۱۸۰۷	۶۴.۶	۸۵۳	۳۰.۵	۱۳۸	۴.۹
۹	۸۷۰	۶۸.۳	۳۵۳	۲۷.۷	۵۰	۳.۹
۱۰	۱۷۳۵	۶۲.۲	۸۸۳	۳۱.۷	۱۷۰	۶.۱
۱۱	۱۵۷۴	۶۶.۹	۶۷۶	۲۸.۷	۱۰۲	۴.۳
۱۲	۱۲۴۱	۵۱.۱	۹۰۴	۳۷.۲	۲۸۴	۱۱.۷
۱۳	۱۰۶۵	۶۸	۳۷۶	۲۴	۱۲۶	۸
۱۴	۲۲۰۳	۶۷.۳	۸۱۷	۲۵	۲۵۳	۷.۷
۱۵	۲۱۵۰	۶۱.۱	۱۰۹۴	۳۱.۱	۲۷۳	۷.۸
۱۶	۱۴۹۲	۷۶	۴۰۲	۲۰.۵	۷۰	۳.۶
۱۷	۱۱۹۱	۷۷.۱	۳۰۴	۱۹.۷	۵۰	۳.۲
۱۸	۷۷۴	۷۲.۵	۲۷۰	۲۵.۳	۲۳	۲.۲
۱۹	۶۶۹	۶۴.۹	۲۷۰	۲۶.۲	۹۲	۸.۹
۲۰	۱۳۱۸	۶۱.۴	۷۳۳	۳۴.۱	۹۶	۴.۵
۲۱	۵۹۴	۶۶.۹	۲۹۴	۳۳.۱	-	-
۲۲	۲۱۶	۶۸.۶	۹۹	۳۱.۴	-	-
کل	۳۴۳۷۹	۶۵.۱	۱۵۷۷۶	۲۹.۹	۲۶۸۹	۵.۱

منبع: محاسبه شده از داده‌های خام ۲۰ درصد سرشماری ۱۳۸۵ نفوس و مسکن

همان‌طور که در جدول (۱) مشاهده می‌شود بیشترین درصد (در حدود ۵۰) زن سرپرست خانوار مستاجر در منطقه ۵ می‌باشد، منطقه ۱۲ با ۳۷ درصد، منطقه ۲۰ با ۳۴ درصد و منطقه ۲۱ با ۳۳ درصد رتبه‌های بعدی را کسب نموده‌اند. کمترین درصد مستاجر زن سرپرست خانوار مربوط به منطقه ۶ می‌باشد. اما به نظر می‌رسد تنها مالکیت نمی‌تواند معیاری برای سنجش باشد در نتیجه برای تحلیل بهتر سرانه اتاق^۱ نیز محاسبه می‌گردد.

۱- سرانه اتاق از تقسیم تعداد اتاق هر خانوار بر تعداد افراد خانوار به دست آمده است.

جدول (۲): سرانه اتاق برای هر نفر به تفکیک مناطق

منطقه	ملکی		اجاره‌ای		سایر		کل	
	سرانه	متوسط تعداد افراد	سرانه	متوسط تعداد افراد	سرانه	متوسط تعداد افراد	سرانه	متوسط تعداد افراد
۱	۲.۸	۱.۸	۲.۵	۲	۲.۴	۱.۵	۲.۷	۱.۸
۲	۲.۴	۱.۹	۱.۸	۲.۳	۲.۱	۲	۲.۲	۲
۳	۲.۵	۲	۲.۲	۱.۹	۱.۵	۱.۸	۲.۴	۲
۴	۱.۸	۲.۵	۱.۵	۲.۳	۳.۱	۱.۵	۱.۸	۲.۴
۵	۲.۱	۲.۲	۱.۷	۲.۱	۱.۶	۴	۱.۹	۲.۲
۶	۲.۲	۲	۱.۷	۲.۳	۰.۶	۳.۴	۲.۱	۲.۱
۷	۲.۲	۲.۱	۱.۷	۱.۸	۱.۶	۲.۲	۲	۲
۸	۲.۳	۱.۷	۱.۵	۲.۱	۱.۵	۱.۶	۲	۱.۹
۹	۱.۹	۲.۱	۱.۳	۲.۲	۲.۶	۱.۵	۱.۷	۲.۱
۱۰	۱.۷	۲.۴	۱.۴	۲.۲	۲.۳	۱.۲	۱.۶	۲.۲
۱۱	۲	۱.۹	۲.۴	۱.۲	۱.۷	۱.۸	۱.۸	۲.۱
۱۲	۲.۲	۲.۱	۲.۳	۱.۴	۱.۱	۳.۱	۱.۸	۲.۳
۱۳	۲.۱	۲	۲.۷	۱.۲	۲.۷	۱.۲	۱.۹	۲.۱
۱۴	۲.۱	۱.۹	۲.۴	۱.۳	۱.۵	۲.۵	۱.۸	۲.۱
۱۵	۱.۵	۲.۶	۲.۷	۱.۲	۱.۵	۲.۶	۱.۴	۲.۷
۱۶	۱.۶	۱.۹	۱.۸	۱.۸	۰.۹	۲.۴	۱.۶	۱.۹
۱۷	۱.۶	۲.۳	۲.۳	۱.۴	۲.۶	۱	۱.۶	۲.۲
۱۸	۱.۲	۲.۹	۲.۷	۱	۲	۱	۱.۱	۲.۸
۱۹	۱.۱	۲.۹	۳.۳	۰.۷	۰.۶	۲.۳	۰.۹	۲.۹
۲۰	۱.۵	۲.۴	۲.۶	۱.۲	۰.۹	۳	۱.۴	۲.۵
۲۱	۱.۴	۲.۸	۳	۱.۴	-	-	۱.۴	۲.۸
۲۲	۱.۸	۲.۸	۳	۱	-	-	۱.۵	۲.۹
کل	۲	۲.۲	۲.۳	۱.۵	۱.۷	۲.۲	۱.۸	۲.۲

منبع: محاسبه شده از داده‌های خام ۲۰ درصد سرشماری ۱۳۸۵ نفوس و مسکن

همان‌طور که از جدول (۲) مشاهده می‌شود، سرانه اتاق هر نفر برای زنان سرپرست خانوار در کل تهران ۱.۸ اتاق می‌باشد. سرانه اتاق برای خانوارهای ملکی ۲ اتاق، خانوارهای مستاجر ۱.۵ اتاق و سایر خانوارها ۱.۷ اتاق می‌باشد. به علاوه کمترین سرانه اتاق خانوارهای ملکی در مناطق ۱۹ و ۱۸ به ترتیب ۱.۱ و ۱.۲ اتاق به ازای هر نفر می‌باشد. کمترین سرانه اتاق خانوارهای مستاجر در مناطق ۱۹، ۱۸ و ۲۲ به ترتیب ۰.۷، ۱ و ۱ اتاق به ازای هر نفر می‌باشد. کمترین سرانه اتاق سایر خانوارهای در مناطق ۱۹، ۶، ۲۰ و ۱۶ به ترتیب ۰.۶، ۰.۹ و ۰.۹ اتاق به ازای هر نفر می‌باشد.

وضعیت تأهل و مالکیت مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران

همان‌طور که از جدول (۳) مشاهده می‌شود. در حدود ۵۵ درصد زنان سرپرست خانوار دارای همسر، مالک مسکن خود می‌باشند، در حدود ۴۰ درصد اجاره‌نشین و ۵.۵ درصد نیز در سایر مساکن زندگی می‌کنند. در حدود ۷۳ درصد زنان سرپرست خانوار بی‌همسر بر اثر فوت مالک مسکن خود می‌باشند، در حدود ۲۳ درصد اجاره‌نشین و ۵.۳ درصد نیز در سایر مساکن زندگی می‌کنند. در حدود ۴۵ درصد زنان سرپرست خانوار بی‌همسر بر اثر طلاق مالک مسکن خود می‌باشند، در حدود ۵۰ درصد اجاره‌نشین و ۴.۹ درصد نیز در سایر مساکن زندگی می‌کنند. در حدود ۴۶ درصد زنان سرپرست خانوار هرگز ازدواج نکرده مالک مسکن خود می‌باشند، در حدود ۵۱ درصد اجاره‌نشین و ۳.۲ درصد نیز در سایر مساکن زندگی می‌کنند.

جدول (۳): توزیع وضعیت تأهل و مالکیت مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران

کل	سایر	اجاره‌ای	ملکی		
۵۲۲۵	۲۸۷	۲۰۶۱	۲۸۷۷	فراوانی	دارای همسر
۱۰۰	۵.۵	۳۹.۴	۵۵.۱	درصد	
۳۵۹۳۸	۱۹۰۸	۷۸۳۶	۲۶۱۹۴	فراوانی	بی‌همسر بر اثر فوت
۱۰۰	۵.۳	۲۱.۸	۷۲.۹	درصد	
۷۳۵۷	۳۶۰	۳۶۹۹	۳۲۹۸	فراوانی	بی‌همسر بر اثر طلاق
۱۰۰	۴.۹	۵۰.۳	۴۴.۸	درصد	
۴۲۳۶	۱۳۵	۲۱۵۰	۱۹۵۱	فراوانی	هرگز ازدواج نکرده
۱۰۰	۳.۲	۵۰.۸	۴۶.۱	درصد	
۵۲۷۵۶	۲۶۹۰	۱۵۷۴۶	۳۴۳۲۰	فراوانی	کل
۱۰۰	۵.۱	۲۹.۸	۶۵.۱	درصد	
X2=۳۷۴۱.۹۷۲		Df=۶		Sin=...	

منبع: محاسبه شده از داده‌های خام ۲۰ درصد سرشماری ۱۳۸۵ نفوس و مسکن

سن طبقه‌بندی شده و مالکیت مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران

همان‌طور که در جدول (۴) مشاهده می‌شود. در حدود ۷۷ درصد زنان سرپرست خانوار ۶۰ سال به بالا، مالک مسکن می‌باشند و در حدود ۱۷ درصد اجاره‌نشین. در طبقه سنی ۳۱ تا ۶۰ سال در حدود ۵۷ درصد مالک مسکن می‌باشند و در حدود ۳۸ درصد اجاره‌نشین؛ در طبقه سنی ۱۹ تا ۳۰ سال در حدود ۲۹ درصد مالک مسکن می‌باشند و در حدود ۶۵ درصد اجاره‌نشین هستند.

جدول (۴): توزیع سن طبقه‌بندی شده و مالکیت مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران

سن زنان سرپرست	نحوه محل سکونت خانوار			کل
	ملکی	اجاره‌ای	سایر	
-۱۸	۱۸۸	۵۱	۰	۲۳۹
	۷۸.۷	۲۱.۳	۰	۱۰۰
۱۹-۳۰	۵۹۸	۱۳۲۷	۱۲۱	۲۰۴۶
	۲۹.۲	۶۴.۹	۵.۹	۱۰۰
۳۱-۶۰	۱۵۶۹۵	۱۰۳۵۹	۱۳۸۴	۲۷۴۳۸
	۵۷.۲	۳۷.۸	۵	۱۰۰
۶۱+	۱۷۸۹۸	۴۰۴۱	۱۱۸۵	۲۳۱۲۴
	۷۷.۴	۱۷.۵	۵.۱	۱۰۰
کل	۳۴۳۷۹	۱۵۷۷۸	۲۶۹۰	۵۲۸۴۷
	۶۵.۱	۲۹.۹	۵.۱	۱۰۰
Sin=...		Df=۶		X2=۳۸۳۳.۲۹

توزیع درآمد و مالکیت مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران

همان‌طور که در جدول (۵) مشاهده می‌شود، در حدود ۲۷ درصد زنان سرپرست خانوار بدون درآمد، مالک مسکن می‌باشند و در حدود ۹ درصد اجاره‌نشین می‌باشند؛ و در حدود ۳۹ درصد زنان سرپرست خانوار دارای درآمد مالک مسکن می‌باشند و در حدود ۲۱ درصد اجاره‌نشین می‌باشند.

جدول (۵): توزیع درآمد و مالکیت مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران

کل	نحوه محل سکونت خانوار			
	ملکی	اجاره‌ای	سایر	
بدون درآمد	۱۴۰۰۴	۴۸۸۳	۹۰۴	۱۹۷۹۱
	۲۶.۶۲	۹.۲۸	۱.۷	۳۷.۶۳
دارای درآمد	۲۰۱۶۴	۱۰۸۴۶	۱۷۸۷	۳۲۷۹۷
	۳۸.۳۴	۲۰.۶	۳.۴	۶۲.۴
جمع	۳۴۱۶۸	۱۵۷۲۹	۲۶۹۱	۵۲۵۸۸
	۶۴.۹۷	۲۹.۹	۵.۱	۱۰۰
Sin=...		Df=۶		X2= ۴۷۳.۲۴

زیرساخت‌های اولیه

همان‌طور که در بیانیه دومین اجلاس اسکان بشر (استانبول، ۱۹۹۶)، آمده است؛ زیر ساخت‌های اولیه مناسب از قبیل آب‌رسانی، بهداشت و آموزش، دفع زباله، سیستم گرمایی مناسب و غیره است که هر یک می‌تواند در تأمین نیاز بهداشت فردی و اجتماعی و تسهیل امور زندگی موثر باشد. همان‌طور که در جدول (۶) مشاهده می‌شود ۶ درصد زنان سرپرست خانوار تلفن ندارند، ۲ درصد آب لوله‌کشی ندارند و در حدود ۳۶ درصد از آب لوله‌کشی استفاده نمی‌کنند، ۱۰۲ درصد گاز لوله‌کشی ندارند و ۲۰۷ درصد استفاده نمی‌کنند، ۷۵ درصد دستگاه حرارتی مرکزی (پکیج) ندارند، ۰۰۴ درصد آشپزخانه ندارند و در حدود ۰۰۹ درصد نیز از آشپزخانه خود استفاده نمی‌کنند و همچنین ۴۰۵ درصد حمام در واحد مسکن خود ندارند و در حدود ۵۰۵ درصد نیز استفاده نمی‌کنند.

جدول (۶): وضعیت تسهیلات مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران

تلفن ثابت		آب لوله‌کشی		گاز لوله‌کشی		دستگاه حرارتی مرکزی (پکیج)		آشپزخانه		حمام	
درصد	فروانی	درصد	فروانی	درصد	فروانی	درصد	فروانی	درصد	فروانی	درصد	فروانی
ندارد	۳۲۸۸	۶	۱۴۳۵	۲	۶۵۴	۱۰۲	۳۷۹۸۷	۷۵	۱۹۶	۴	۲۴۰۶
دارد	۴۹۸۸۳	۹۴	۵۱۷۱۴	۹۷	۵۲۹۷۶	۹۸۰۸	۱۲۴۳۰	۲۵	۵۳۱۲۲	۹۹۰۶	۵۰۸۱۲
استفاده نمی‌کند	۴۴۸۰	۸۰۴	۱۹۴۲	۳۶	۱۴۲۲	۲۰۷	۴۲۶۶۶	۷۹۰۶	۵۰۸	۹	۲۹۸۹
استفاده می‌کند	۴۹۱۵۰	۹۱۰۶	۵۱۶۸۸	۹۶۰۴	۵۲۲۰۸	۹۷۰۳	۷۲۰۸	۱۳۰۴	۵۳۱۲۲	۹۹۰۱	۵۰۶۴۱

منبع: محاسبه شده از داده‌های خام ۲۰ درصد سرشماری ۱۳۸۵ نفوس و مسکن

در جدول (۷) وضعیت تسهیلات مسکن زنان سرپرست خانوار بر حسب مناطق بیست و دوگانه آورده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود:

تلفن ثابت: در حدود ۱۴ درصد از مسکن زنان سرپرست خانوار در مناطق ۱۶، ۱۷ و ۲۰ فاقد تلفن ثابت می‌باشند.
آب لوله‌کشی: در حدود ۱۶ درصد زنان سرپرست خانوار در منطقه ۲۲ فاقد آب لوله‌کشی در منزل هستند و همچنین در حدود ۶ درصد مناطق ۶ و ۱۵؛ در حدود ۴ درصد مناطق ۱۰، ۸ و ۲۰ فاقد آب لوله‌کشی در منزل می‌باشند.

گاز لوله‌کشی: در حدود ۲۴ درصد خانوارهای زنان سرپرست در منطقه ۲۲؛ ۴ درصد در منطقه ۲ و در حدود ۳ درصد در منطقه ۱۰ فاقد گاز لوله‌کشی در منزل هستند.

دستگاه حرارتی مرکزی (پکیج): بیشترین دستگاه حرارتی مرکزی (پکیج) در مناطق ۲، ۵، ۳ و ۶ قرار دارد و مناطق ۱۷ و ۱۹ فاقد هرگونه دستگاه حرارتی مرکز می باشند.

آشپزخانه: اکثریت خانوارهای زن سرپرست دارای آشپزخانه می باشند. اما در حدود ۲ درصد منطقه ۱۵؛ ۱/۵ درصد منطقه ۱۶ و در حدود ۱ درصد مناطق ۲۰، ۱۲، ۳ و ۲ فاقد آشپزخانه در منزل می باشند.

حمام: در حدود ۱۵ درصد زنان سرپرست در منطقه ۲۲ و در حدود ۹ درصد منطقه ۱۵ فاقد حمام در منزل می باشند.

جدول (۷): وضعیت تسهیلات مسکن زنان سرپرست خانوار به تفکیک مناطق شهر تهران ۱۳۸۵

منطقه	تلفن ثابت		آب لوله کشی		گاز لوله کشی		دستگاه حرارتی مرکزی (پکیج)		آشپزخانه		حمام	
	دارد	می کند استفاده	دارد	می کند استفاده	دارد	می کند استفاده	دارد	می کند استفاده	دارد	می کند استفاده	دارد	می کند استفاده
۱	۹۵،۲	۹۱،۴	۹۷،۲	۹۳،۲	۹۷،۹	۹۶	۴۴،۶	۴۳،۷	۱۰۰	۹۷	۹۴،۱	۹۰،۳
۲	۹۹	۹۸،۵	۹۶،۹	۹۶،۵	۹۶،۴	۹۵،۸	۵۵،۹	۲۱،۱	۹۹،۵	۹۹	۹۷،۴	۹۷
۳	۱۰۰	۹۸،۸	۹۷،۹	۹۶،۷	۹۷،۸	۹۶،۷	۵۱،۴	۲۸،۳	۹۹	۹۷،۷	۹۳،۹	۹۲،۸
۴	۹۵	۹۳،۹	۹۶،۷	۹۶،۷	۹۹،۵	۹۸،۹	۳۲،۱	۲۱،۹	۱۰۰	۹۹،۵	۹۴،۹	۹۳،۸
۵	۹۸،۹	۹۷،۳	۹۸،۴	۹۶،۳	۹۸،۹	۹۵،۲	۵۳،۶	۳۴،۴	۱۰۰	۹۸،۹	۹۶،۹	۹۵،۳
۶	۹۵،۴	۹۵،۴	۹۴،۱	۹۳،۱	۹۸،۸	۹۸،۸	۵۱،۳	۲۲،۵	۱۰۰	۹۸،۸	۹۲،۹	۹۱،۹
۷	۹۵،۲	۹۴،۵	۹۸،۴	۹۸،۴	۱۰۰	۱۰۰	۲۳،۱	۹،۶	۱۰۰	۱۰۰	۹۶	۹۶
۸	۹۶	۹۳،۳	۹۶،۴	۹۴،۷	۹۹،۱	۹۹،۱	۲۳،۶	۱۰	۱۰۰	۹۹،۱	۹۷،۴	۹۶،۵
۹	۸۷،۶	۸۲،۴	۹۸،۱	۹۶،۲	۱۰۰	۱۰۰	۱،۷	-	۱۰۰	۱۰۰	۹۸،۱	۹۶،۲
۱۰	۹۲،۱	۸۹،۷	۹۶،۳	۹۴،۶	۹۷،۵	۹۷،۵	۱	۲،۶	۱۰۰	۹۹،۱	۹۶،۶	۹۴،۷
۱۱	۹۶،۹	۹۴،۸	۹۷،۸	۹۷،۸	۱۰۰	۹۷،۸	۱۲،۲	۹	۱۰۰	۱۰۰	۹۸	۹۷
۱۲	۹۳،۲	۸۸،۴	۱۰۰	۹۸،۸	۹۹،۱	۹۶،۲	۱۰،۶	۹،۸	۹۹	۹۷،۸	۹۵،۴	۹۴،۲
۱۳	۹۳،۹	۹۲،۵	۹۸،۶	۹۸،۶	۱۰۰	۹۸،۶	۱۷،۸	۹،۹	۱۰۰	۱۰۰	۹۸،۵	۹۸،۵
۱۴	۸۹،۸	۸۹،۲	۹۷،۷	۹۷،۷	۹۹،۳	۹۷	۶،۵	۳،۹	۱۰۰	۱۰۰	۹۴،۸	۹۴،۸
۱۵	۸۷	۷۹،۷	۹۴،۵	۹۳،۹	۹۹،۴	۹۸،۶	۱،۶	۲،۲	۹۸،۱	۹۸،۱	۹۱،۱	۸۸،۴
۱۶	۸۹،۳	۸۸،۲	۹۸،۸	۹۸،۸	۹۸،۶	۹۸،۶	۲،۶	۳،۸	۹۸،۶	۹۸،۶	۹۴	۹۴
۱۷	۸۶،۴	۸۲	۹۸،۶	۹۸،۶	۱۰۰	۹۳،۹	-	-	۱۰۰	۱۰۰	۹۲،۶	۹۲،۶
۱۸	۸۸،۵	۸۸،۵	۹۷،۸	۹۷،۸	۱۰۰	۹۳،۱	۲،۴	۹،۴	۱۰۰	۱۰۰	۹۵،۶	۹۵،۶
۱۹	۸۸،۳	۸۶،۳	۱۰۰	۹۷،۸	۱۰۰	۹۷،۹	-	-	۱۰۰	۱۰۰	۹۵،۱	۹۳
۲۰	۸۶،۵	۸۴،۴	۹۶،۵	۹۵،۳	۱۰۰	۹۸،۸	۲،۸	۲،۷	۹۸،۸	۹۸،۸	۹۵،۳	۹۵،۳
۲۱	۱۰۰	۹۷،۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۵،۵	۸،۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۲۲	۹۱،۵	۹۱،۵	۸۳،۸	۸۳،۸	۷۶،۲	۷۶،۲	۳۹	۱۵،۸	۱۰۰	۱۰۰	۸۴،۸	۸۴،۸
کل	۹۳،۸	۹۱،۶	۹۷،۳	۹۶،۴	۹۸،۸	۹۷،۳	۲۴،۷	۱۴،۵	۹۹،۶	۹۹،۱	۹۵،۵	۹۴،۴

منبع: محاسبه شده از داده های خام ۲۰ درصد سرشماری ۱۳۸۵ نفوس و مسکن

پایداری و دوام سازه‌ای (وضعیت کیفیت ابنیه مساکن زنان سرپرست خانوار)

پایداری و دوام سازه‌ای یکی از مولفه‌های بسیار مهم در مسکن مناسب می‌باشد. بر این اساس ۸۳.۵ درصد ابنیه مساکن زنان سرپرست خانوار بادوام می‌باشد، ۱۵.۴ درصد نیمه بادوام و ۰.۸ درصد کم دوام است. به عبارتی ۴۲۱ خانوار (در جمعیت نمونه) دارای مسکن کم‌دوام می‌باشند. به علاوه میانگین سن ساختمان‌های مورد بررسی در این گزارش ۱۰.۷۲ سال می‌باشد. که این میانگین برای ساختمان‌های بادوام ۱۰.۲۳ سال، نیمه بادوام ۱۳/۰۹ و کم دوام ۱۴.۲۸ سال می‌باشد.

جدول (۸): وضعیت کیفیت ابنیه مساکن زنان سرپرست خانوار به تفکیک مناطق ۲۲ گانه شهر تهران

مناطق	با دوام			نیمه با دوام			کم دوام		
	تعداد	درصد	میانگین سن بنا	تعداد	درصد	میانگین سن بنا	تعداد	درصد	میانگین سن بنا
۱	۲۱۶۲	۹۰	۹.۹	۲۲۶	۹.۵	۱۲	-	-	-
۲	۴۶۷۴	۹۶	۱۰.۴	۱۸۳	۳.۸	۱۳.۲	-	-	-
۳	۲۲۶۲	۹۵	۱۰.۸	۹۹	۴.۲	۱۲.۷	-	-	-
۴	۳۹۵۶	۹۱	۹.۷	۳۷۰	۸.۶	۱۲.۱	-	-	-
۵	۴۴۳۲	۹۷	۹.۳	۱۲۰	۲.۶	۱۲.۲	-	-	-
۶	۱۹۴۱	۸۹	۱۱.۲	۱۹۶	۹.۱	۱۲.۴	-	-	-
۷	۲۷۴۶	۸۸	۱۱.۵	۳۷۶	۱۲	۱۱.۶	-	-	-
۸	۲۲۴۶	۸۱	۱۰.۱	۵۲۶	۱۹	۱۲.۷	-	-	-
۹	۹۰۴	۷۱	۱۰.۹	۳۶۸	۲۸.۹	۱۳.۹	-	-	-
۱۰	۱۹۱۶	۶۹	۹.۹	۸۴۵	۳۰.۶	۱۳	-	-	-
۱۱	۱۷۴۸	۷۴	۹.۲	۴۸۷	۲۰.۷	۱۴.۱	۱۱۶	۴.۹	۱۴.۴
۱۲	۱۷۹۸	۷۳	۱۰.۵	۵۷۰	۲۳.۲	۱۴.۶	۸۸	۳.۶	۱۵
۱۳	۱۳۳۶	۸۴	۹.۸	۲۵۴	۱۶	۱۳.۵	-	-	-
۱۴	۲۶۴۷	۸۰	۱۰.۲	۶۰۷	۱۸.۵	۱۳.۳	۲۲	۰.۷	۱۵
۱۵	۲۵۷۵	۷۴	۱۰.۷	۸۲۱	۲۳.۹	۱۳.۴	۴۶	۱.۳	۱۳
۱۶	۱۴۲۲	۷۴	۱۰.۵	۴۴۵	۲۳.۲	۱۳.۹	۴۷	۲.۵	۱۴.۵
۱۷	۸۵۳	۵۵	۱۲	۶۶۵	۴۳	۱۲.۱	۲۸	۱.۸	۱۳
۱۸	۷۳۱	۶۹	۱۰.۳	۳۱۵	۳۰.۱	۱۲.۵	-	-	-
۱۹	۷۲۳	۷۱	۱۱.۱	۲۶۲	۲۶	۱۲.۳	۲۳	۲.۳	۱۳
۲۰	۱۶۰۹	۷۵	۹.۷	۴۸۷	۲۳	۱۳.۴	۲۶	۱.۲	۱۵
۲۱	۸۶۰	۱۰۰	۱۰.۷	-	-	-	-	-	-
۲۲	۲۴۴	۹۰	۱۱.۵	۲۵	۹.۳	۱۳	-	-	-

منبع: محاسبه شده از داده‌های خام ۲۰ درصد سرشماری ۱۳۸۵ نفوس و مسکن

همان‌طور که از جدول (۸) مشاهده می‌شود، مناطق ۱۱، ۱۲، ۱۶، ۱۷، ۱۹ و ۲۰ به ترتیب ۴.۹، ۳.۶، ۲.۵، ۲.۳، ۱.۸، ۱.۳، ۱.۲ و ۱.۲ درصد مسکن زنان سرپرست خانوار در وضعیت کم دوام و بی‌دوام قرار دارند؛ و حداقل میانگین سنی ساختمان‌های مورد استفاده در این قسمت ۱۴.۲۸ سال می‌باشد.

جدول (۹): توزیع وضعیت تأهل و پایداری مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران

کل	نوع اسکلت			
	کم دوام	نیمه با دوام	با دوام	
۵۲۲۸	۴۹	۷۱۰	۴۴۶۹	دارای همسر
۱۰۰	۰.۹	۱۳.۶	۸۵.۵	
۳۵۶۷۰	۳۴۴	۶۵۳۰	۲۸۷۹۶	بی همسر بر اثر فوت
۱۰۰	۱	۱۸.۳	۸۰.۷	
۷۲۵۸	۰	۷۳۳	۶۵۲۵	بی همسر بر اثر طلاق
۱۰۰	۰	۱۰.۱	۸۹.۹	
۴۲۰۸	۲۸	۲۷۳	۳۹۰۷	هرگز ازدواج نکرده
۱۰۰	۰.۷	۶.۵	۹۲.۸	
۵۲۳۶۴	۴۲۱	۸۲۴۶	۴۳۶۹۷	کل
۱۰۰	۰.۸	۱۵.۷	۸۳.۴	
X ² = ۷۲۶.۹۹۶			Df=۶	Sin=...

همان‌طور که از جدول (۹) مشاهده می‌شود، در حدود ۸۵.۵ درصد زنان سرپرست خانوار دارای همسر دارای مسکن بادوام هستند، در حدود ۱۳.۶ درصد نیمه بادوام و ۰.۹ درصد نیز در مسکن کم-دوام زندگی می‌کنند. در حدود ۸۱ درصد زنان سرپرست خانوار بی‌همسر بر اثر فوت دارای مسکن بادوام می‌باشند، در حدود ۱۸ درصد نیم بادوام و ۱ درصد نیز در مسکن کم دوام زندگی می‌کنند. در حدود ۹۰ درصد زنان سرپرست خانوار بی‌همسر بر اثر طلاق دارای مسکن بادوام می‌باشند، در حدود ۱۰ درصد در مسکن نیمه بادوام زندگی می‌کنند. در حدود ۹۳ درصد زنان سرپرست خانوار هرگز ازدواج نکرده در مسکن بادوام زندگی می‌کنند، در حدود ۶.۵ درصد نیمه بادوام و ۰.۷ درصد نیز در مسکن کم دوام زندگی می‌کنند. به علاوه همان‌طور که در جدول (۱۰) مشاهده می‌شود ۱ درصد زنان سرپرست خانوار بدون درآمد در مسکن کم دوام زندگی می‌کنند و برای زنان سرپرست داری درآمد به حدود ۰.۷ درصد می‌رسد.

جدول (۱۰): توزیع درآمد و پایداری مسکن زنان سرپرست خانوار در شهر تهران

کل	نوع اسکلت			
	کم دوام	نیمه با دوام	با دوام	
۱۹۶۴۷	۱۸۹	۳۰۹۴	۱۶۳۶۴	بدون درآمد
۱۰۰	۱	۱۵.۷	۸۳.۳	
۳۲۵۷۲	۲۳۲	۵۱۰۶	۲۷۲۳۴	دارای درآمد
۱۰۰	۰.۷	۱۵.۷	۸۳.۶	
۵۲۲۱۹	۴۲۱	۸۲۰۰	۴۳۵۹۸	کل
۱۰۰	۰.۸	۱۵.۷	۸۳.۵	
X2=۹.۶۷۱		Df=۲		Sin=۰.۰۰۸

جمع‌بندی و پیشنهادات

آنچه گذشت حاصل نگاهی کوتاه و مختصر به کیفیت مسکن زنان سرپرست خانوار در سه بعد (زیرساخت‌های اولیه، امنیت مالکیت، پایداری و دوام سازه‌ای) بود. همان‌طور که یافته‌ها نشان داد. می‌توان گفت بیش از ۹۵ درصد مسکن زنان سرپرست خانوار دارای زیر ساخت‌های اولیه مناسب از قبیل آب‌رسانی، گاز لوله‌کشی، دفع زباله و فاضلاب، تلفن و غیره می‌باشند. اما با این وجود شهرداری تهران می‌تواند با اقدامات جزئی در این حوزه و براساس اولویت مشکل زیر ساخت‌های مسکن زنان سرپرست خانواده را مرتفع نماید. یکی از مشکلاتی که در این گزارش به آن توجه شده بحث دوام و پایداری سازه‌ای مسکن زنان سرپرست خانوار می‌باشد. در این خصوص می‌توان گفت ۰.۸ درصد مسکن مورد استفاده زنان سرپرست خانوار در وضعیت بحرانی قرار دارد و این مشکل برای زنان سرپرست خانوار بدون درآمد و بی‌همسر بر اثر فوت وخیم‌تر می‌باشد، به علاوه این امر نشان از آسیب‌پذیری این گروه از زنان سرپرست خانوار در مقابل این مشکل می‌باشد. در کل می‌توان پیشنهادات عملی زیر را برای شهرداری مطرح نمود.

۱- تشکیل تعاونی‌های مسکن برای زنان سرپرست خانوار: تعاونی‌ها به عنوان یکی از اشکال سازمان‌های مردمی دارای قابلیت‌های فراوان جهت ایفای نقش در حمایت اقتصادی از گروه‌ها متنوع است. این افراد می‌توانند در قالب تشکلهای تعاونی سازماندهی شوند و از محل تسهیلات بانکی و سایر منابع مالی و با حمایت شهرداری مناطق به حمایت از آن‌ها پرداخته شود.

۲- تشویق خیرین مسکن‌ساز برای کمک به مسکن زنان سرپرست خانوار: بذل و بخشش و انفاق مال برای رفع نیازهای مادی و معنوی در جامعه که نشأت گرفته از حس نوع دوستی و احساس مسئولیت اجتماعی انسان است سابقه‌ای طولانی در جوامع بشری و به ویژه در ایران دارد. مبتنی بر این اصل می‌توان از همیاری خیرین مسکن ساز برای رفع مشکلات زنان سرپرست خانوار یاری جست.

۳- اختصاص دادن وام اجاره و تعمیر مسکن به زنان سرپرست خانوار: با استفاده از وام‌های اجاره و تعمیر مسکن و همچنین نظارت درست می‌توان تا حدود زیادی بر کیفیت مسکن زنان سرپرست خانوار در مناطق بیست و دوگانه افزود.

منابع

- اعتماد، گیتی (۱۳۶۹). مالکیت مسکن و تاثیر آن در سازمان‌یابی فضایی شهری، مجله معماری و شهرسازی، ۹، رشت.
- اهری و دیگران، (۱۳۶۸). مسکن حداقل، تهران، مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.
- تقوی، نعمت‌الله (۱۳۷۸). مبانی جمعیت‌شناسی، تبریز، جامعه‌پژوه و دانیال، ۸، چاپ پنجم.
- دفتر اقتصاد مسکن، (۱۳۷۵). بولتن اقتصاد مسکن، وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۸.
- دواس، دی. ای (۱۳۷۶). پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه: هوشنگ نایی، تهران: نشر نی.
- رفیقی، مینو (۱۳۶۸). مسکن درآمد در تهران، مرکز تحقیقات و شهرسازی و معماری، وزارت مسکن و شهرسازی.
- شادی طلب، ژاله و دیگران (۱۳۸۴). فقر درآمدی فقط یک جنبه از فقر زنان سرپرست خانوار، فصل نامه رفاه اجتماعی، سال چهارم، ۱۷.
- عینی فر، علیرضا (۱۳۷۹). عوامل انسانی - محیطی مؤثر در طراحی مجموعه‌های مسکونی، هنرهای زیبا، ۸.
- فلاحی، روح‌الله و همکاران، (۱۳۸۹). مطالعه وضعیت اقتصادی و اجتماعی زنان سرپرست خانوار، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، دانش شهر ۲۹.
- قاسمی، سمیه و دیگران (۱۳۸۸). تحلیل بر مسایل و نیاز های زنان سرپرست خانوار جهت توانمندسازی آنان (مطالعه موردی شهر تهران). مجموعه مقالات دومین همایش، توانمندسازی و توان افزایی زنان سرپرست خانوار. تیرماه ۱۳۸۸.
- کاظمی‌پور، شهلا (۱۳۸۳). مبانی جمعیت‌شناسی، تهران، مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه، چاپ دوم.
- کاظمی‌پور، شهلا (۱۳۸۳). مبانی جمعیت‌شناسی، تهران، مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه، چاپ دوم، ص ۴۷.
- مخبر، عباس (۱۳۶۸). ابعاد اجتماعی مسکن، ترجمه مرکز مدارک اقتصادی - اجتماعی، تهران، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
- مرکز آمار ایران (۱۳۷۹). تعاریف و مفاهیم استاندارد برای استفاده در طرح‌ها و گزارش‌های آماری، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- نیازخانی، معصومه (۱۳۷۳). ابعاد اجتماعی - روانی و فرهنگی مسکن در ایران، مجموعه مقالات اولین سمینار سیاست‌های توسعه مسکن در ایران، جلد ۲، وزارت مسکن و شهر سازی.
- هدایت نژاد، محمود (۱۳۷۵). آجاره‌نشینی، عوارض روانی و اجتماعی و راه حل‌ها، مجموعه مقالات اولین سمینار سیاست‌های توسعه مسکن در ایران، جلد ۲، وزارت مسکن و شهر سازی.
- Bullock, Susan (1994) women and work, London; zed.

عناوین انتشارات مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران از سال ۱۳۸۷ تاکنون: کتاب:

- ۱- طراحی تفرجگاهی در نواحی رودکناری در محیط کلانشهرها
- ۲- مدیریت زیست محیطی فضای سبز شهری
- ۳- شهرها در فرآیند جهانی شدن (گزارش سکونتگاه‌های انسانی)
- ۴- مجموعه مقالات سمینار چالش‌ها و راهبردهای زیست محیطی کلانشهر تهران
- ۵- راهنمای توانمندسازی شهروندان و محلات شهر برای ارتقای سلامت
- ۶- آلودگی هوا (راهبردهای ملی، قوانین و مقررات)
- ۷- آلودگی هوا و صدا در حقوق ایران
- ۸- مدیریت بحران (اصول و راهنمای عملی دولت‌های محلی)
- ۹- برنامه‌ریزی شهری سالم
- ۱۰- فن‌آوری راهبردی مدیریت دانش
- ۱۱- امکان‌سنجی انتخاب مستقیم شهرداران توسط مردم در ایران
- ۱۲- مبانی پایداری کلانشهرها با تاکید بر کلانشهر تهران

گزارش‌های دانش شهر:

- ۱- جهانشهرها و گروه اقتصادی G20
- ۲- سیاه چاله‌ها و پیوندهای سست در شبکه شهرهای جهانی
- ۳- مروری بر برنامه‌ریزی فرهنگی در شهرداری‌های استان اونتاریو، کانادا
- ۴- جایگاه مشارکت شهروندان در اسناد بالادستی
- ۵- تحلیلی بر موضوع انتقال پایتخت سیاسی کشور
- ۶- وضعیت شهروندی
- ۷- دیپلماسی شهری در فرآیند جهانی شدن
- ۸- جایگاه مسئولیت پاسخگویی در شهرداری
- ۹- بررسی کاهش آلودگی هوای شهر تهران با جایگزینی سوخت CNG
- ۱۰- اثرات اجرای قانون هدفمند کردن یارانه‌ها در استان تهران
- ۱۱- حکمرانی خوب شهری
- ۱۲- جایگاه فضاهای زیرزمینی در طرح‌های شهری
- ۱۳- مشارکت، تصور از مشارکت و حمایت شهروندان
- ۱۴- بررسی اجمالی تولید ناخالص داخلی ایران با توجه به سهم استان‌ها
- ۱۵- بررسی وضعیت رود دره فرخزاد
- ۱۶- معلولیت و شهروندی
- ۱۷- بحران سفید (برف) و مدیریت آن در کلانشهرها
- ۱۸- دیپلماسی شهری (ابزاری برای توسعه ملی در عصر فضای جریان‌ها)
- ۱۹- مدیریت منظر شهری محلات با رویکرد پایداری
- ۲۰- مطالعه وضعیت ازدواج در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران
- ۲۱- مطالعه وضعیت طلاق در شهر تهران
- ۲۲- بحران مالی جهانی و تأثیرات آن بر سطح ملی و منطقه‌ای (با تاکید بر شهر تهران)
- ۲۳- بررسی ضوابط بلندمرتبه‌سازی در شهر تهران
- ۲۴- شهروندی و سالمندی
- ۲۵- کشاورزی شهری
- ۲۶- کلانشهرها و چالش‌های حمل و نقل
- ۲۷- کودکان و شهروندی
- ۲۸- شهروندی فعال و نظارت شهروندی
- ۲۹- مطالعه وضعیت اقتصادی و اجتماعی زنان سرپرست خانوار
- ۳۰- جایگزینی مینی‌بوس‌های فرسوده شهر تهران، چالش‌ها و راهکارها
- ۳۱- لیزینگ زمین و مسکن

- ۳۲- نقش سازمان‌های بین‌المللی در جایگاه جدید جهانی کلانشهرها با تاکید بر مجمع شهرداران کلانشهرها
- ۳۳- مسئله‌یابی در حوزه مدیریت شهری
- ۳۴- بررسی جایگاه شهر استانبول در شبکه شهرهای جهانی (آموزه‌هایی برای تهران)
- ۳۵- شهروندی در دوران پساملی
- ۳۶- رویکردهای جدید در طراحی پارک‌ها و فضاهای سبز شهری (پارک‌های موضوع‌محور)
- ۳۷- مفاهیم پدافند غیرعامل در مدیریت شهری با تمرکز بر شهر تهران
- ۳۸- رویکردهای جدید در برنامه‌ریزی و مدیریت شهری: برنامه‌ریزی شهری سالم
- ۳۹- عوارض سبز؛ ابزاری جهت کنترل آلودگی هوا در شهرها و ایجاد درآمدهای پایدار برای شهرداری‌ها

گزارش‌های مدیریتی:

- ۱- ارزیابی درآمدها و هزینه‌های اجرای قانون هدمند کردن یارانه‌ها
- ۲- بررسی چالش‌ها و راهبردهای رشد اقتصادی در ایران (با تمرکز بر استان تهران)
- ۳- بررسی چالش‌ها و راهبردهای دست‌یابی به اشتغال کامل (با تمرکز بر استان تهران)
- ۴- بررسی لایحه بودجه سال ۱۳۹۰ کشور و مقایسه آن با احکام برنامه پنجم و بودجه سال ۱۳۸۹
- ۵- گزارش شاخص بهروزی در سال ۲۰۱۰ و جایگاه ایران در آن
- ۶- گزارش عملکرد شهرداری تهران (از سال ۸۴ لغایت ۸۹)
- ۷- بررسی مسائل و مشکلات شهر تهران (از دیدگاه شورایاران)
- ۸- بررسی چالش‌ها و راهبردهای کاهش تورم در ایران (با تاکید بر استان تهران)
- ۹- معرفی مراکز و سازمان‌های علمی و پژوهشی بین‌المللی و داخلی فعال در حوزه مدیریت شهری
- ۱۰- مبنای بودجه‌ریزی مبتنی بر عملکرد
- ۱۱- گزارش عملکرد سال ۸۹ مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران
- ۱۲- شناسایی وضعیت و ابعاد هویت اجتماعی شهروندان تهرانی و راهکارهای ارتقاء آن
- ۱۳- ضرورت‌ها و الزامات مدیریت یکپارچه در کلانشهر تهران (جدایی شهرستان‌های ری و شمیرانات از کلانشهر تهران؛ تهدید یا فرصت)
- ۱۴- بررسی ضوابط احداث، نگهداری و مدیریت سرویس‌های بهداشتی عمومی
- ۱۵- جهاد اقتصادی و نقش شهرداری در تحقق آن (با تاکید بر ضرورت‌ها و الزامات)
- ۱۶- ساماندهی مشارکت شهروندان در اداره امور شهر با رویکرد محله‌محوری
- ۱۷- جایگاه فرم‌های ارگانیک در طراحی المان‌های شهری
- ۱۸- امکان‌سنجی تحقق اجرای فضای سبز عمودی در شهر تهران
- ۱۹- طرح داوطلب واکنش اضطراری محله (دوام)
- ۲۰- ارزیابی عملکرد خانه‌های اسباب‌بازی مستقر در سرای محلات در شهر تهران
- ۲۱- شهر آموزش‌دهنده، ضرورت‌ها و راهکارها
- ۲۲- نظرسنجی و نیازسنجی از کارکنان شهرداری تهران درخصوص عملکرد شهرداری
- ۲۳- مطالعه تطبیقی پیرامون وظایف و ماموریت‌های شهرداری‌ها و انتخاب شهرداران در شهرهای مختلف جهان
- ۲۴- معرفی نمونه‌های موفق برنامه‌ریزی حمل و نقل شهری و مقایسه آنها با شهر تهران
- ۲۵- بررسی نظام مداخله بهینه برای بهسازی و نوسازی پهنه‌های فرسوده شهر تهران
- ۲۶- شناسایی و ارزیابی خرابی‌های پل‌های بتنی شهر تهران (مطالعه موردی: پل شهید صنیع‌خانی)
- ۲۷- بررسی مهم‌ترین چالش‌ها، فرصت‌ها و پیامدهای الکترونیکی شدن شهر تهران با استفاده از مدل SWOT
- ۲۸- بررسی مقایسه‌ای میزان آمادگی الکترونیکی ایران و کشورهای جهان با نگاهی ویژه به شهر تهران
- ۲۹- وضعیت محیط زیست شهر تهران (SoE) (۸۶-۱۳۷۷)
- ۳۰- بررسی مسائل و مشکلات موجود در مرزهای مناطق و نواحی از دیدگاه شهروندان (مطالعه موردی: مرزهای مناطق و نواحی ۱۰ و ۱۷ شهرداری تهران)
- ۳۱- شناسایی ظرفیت‌های سرمایه اجتماعی با تاکید بر شبکه‌سازی در شهر تهران
- ۳۲- تحلیلی بر وضعیت اجتماعی رانندگان تاکسی در تهران و ارائه راهکارهایی برای افزایش اعتماد عمومی و مسئولیت‌پذیری آن‌ها
- ۳۳- بازیافت از ضایعات الکترونیکی بر منابع مواد